

מלבט נוסף על

"הלים קדב"

הפסיכולוגים, שהשפיעו במישרין על התכליתיות הקרבית של כוחות לוחמים, של מפקדים ושל חיילים כאחד, עדיין לא זכו לתשומת-הלב הראויה.

אין זה תיאור בדוי, או מרשם דמיוני של תסריט הפתיחה למלחמת העולם השלישית. זה תיאור מציאותי ומדויק של תחילת ההתנגשות החמורה ביותר בין צבאות ערב לצה"ל – מלחמת יום הכיפורים, 1973. המלחמה נמשכה פחות משלושה שבועות, אבל פגיעתו של שלב פתיחתה במדינת ישראל, בצבאה ובחברה הישראלית כאחד, היתה כפגיעה של רעידת-אדמה נוראה; מלחמה, שאמנם הופעל בה נשק קונוונציונלי בלבד, אבל בעוצמה ובקצב, שהיו גדולים לאין ערוך מכל מה שנראה בסכסוך קודם כלשהו בהיסטוריה.

מאז 1973 נכתבו ספרים ומאמרים רבים על הלקחים הטקטיים של מלחמת יום הכיפורים ועל תוצאותיה האסטרטגיות. רבות נאמר גם על האפקטים הפסיכולוגיים, שהיו למלחמה זו על הערבים ועל הישראלים. האפקטים הללו מילאו, ככל הנראה, תפקיד נכבד בהבאת המצרים והישראלים אל שולחן הדיונים, ובסופו של דבר להסכם שלום. אולם, הגורמים

בשישה באוקטובר, בדיוק בשעה שתיים וחמישה, פתחו כ-4,000 ... כלי-נשק [של האויב] בגדה המערבית של התעלה באש ברזמנית ... באותו רגע חצו 250 ... מטוסים [של האויב] את התעלה, כשפניהם אל ... העמדות, שבאזורי העורף ... טילים ארוכי-טווח פרוג זינקו קדימה, בעיתוי קפדני, לעבר ... הבסיסים [שלנו] ... מסך-האש ביבשה ... הונחת על-ידי 1,850 קני ארטילריה ומרגמות, שקוטרים 100-180 מ"מ, וירו בכיוון עקיף, על-ידי אלף טנקים ועל-ידי אלף תותחים נ"ט, בערך, שהוצבו על סוללת העפר, וירו בכיוון ישיר. בדקה הראשונה נחתו על העמדות [שלנו] ... כ-10,500 פגזי ארטילריה. האש נמשכה 53 דקות [דפוי, 1984, ע' 411]

* מנהל המכון הישראלי למחקרים צבאיים, זכרון-יעקב.
בשנים 1977-1982 היה ראש המחלקה למדעי ההתנהגות (ממד"ה) בצה"ל.

אפיוני המצב

בחרתי להצביע על חמישה גורמים, שלדעתי, היו להם ההשלכות הפסיכולוגיות החזקות ביותר בשעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים. הגורמים האלה הם:

- ביטחון-יתר
- הפתעה
- עוצמה
- אי-ודאות
- כלליות האיום

אל"מ (מיל') ד"ר ראובן גלי*

בשטחים מצומצמים, יחסית, ובפרקי־זמן קצרים מאוד, בממדים, שטרם נראו כמותם בהיסטוריה. טלו, למשל, את גבול הצפון. שם בלמו כוחות צה"ל את ההתקפה הסורית ברמת־הגולן. השטח הישראלי של רמת־הגולן משתרע על שישים ק"מ לאורך ולכל היותר 29 ק"מ לרוחב. על השטח הזה הגנו יחידות מפוזרות משתי חטיבות שריון ומחטיבת ח"ר. העוצמה הכוללת, שהפעילו הסורים מולן במתקפת־הפתע כללה כ־60,000 איש, כ־1,300 טנקים, כ־600 קני ארטילריה, לפחות 400 תותחים נ"מ ויותר ממאה סוללות של טילים נ"מ SA-2, SA-3, SA-6 [דפוי, 1984]. בדומה להתקפה המצרית לאורך תעלת סואץ, גם ההתקפה הסורית ברמת־הגולן (שנפתחה באותה שעה בדיוק) היתה עזה, מרוכזת וללא רתיעה.

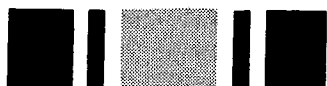
העוצמה חסרת־התקדים של המתקפה המצרית־סורית ועוצמת־האש האדירה, שהופעלו בהן, לא נועדו לשרת מטרות טקטיות בלבד. ההתקפה שיקפה את הדוקטרינה הסובייטית, המכוונת להפעיל לחצים פסיכולוגיים קשים מנשוא על האויב. המטרה הראשונה במעלה של מפקד סובייטי, המתכנן מבצע התקפי, היא לגרום לאויבו – באמצעות ההפתעה ובאמצעות ההנחתה הארטילרית, שאחריה תבוא חדירה מהירה לעורפו – זעזוע כזה, שיגרום לשיתוקו של האויב וימנע ממנו מלהגיב. הדוקטרינה הסובייטית ברורה מאוד:

★ **הפתעה** – רבות כבר נאמר על היתרונות הטקטיים של מתקפת־פתע צבאית. בשישה באוקטובר 1973 היתה דווקא למרכיב הפסיכולוגי של ההתקפה הבלתי־צפויה השפעה הרסנית כל כך על האוכלוסייה בישראל. מאז שעות הערב המוקדמות באותו יום שישי היו רוב הישראלים שקועים בצום ובתפילות, המאפיינים את יום הכיפורים. היבבה הבלתי־צפויה של צופרי האזעקה בשעה 13:55 ביום הכיפורים דווקא הטיחה לפתע בפני כל תושבי המדינה את ההכרה האיומה, כי עצם קיומה של ישראל עומד בסכנה פעם נוספת – מעין זכר לשואה, שהתרחשה שלושים שנה קודם לכן. הודות למערכת לגיוס מהיר של המילואים מצאו את עצמם אלפי ישראלים, שזה עתה היו שקועים בתפילה שלווה בבתי־הכנסת, בתוך שעות ספורות, לוחמים נואשות על חייהם ברמת־הגולן, או שועטים בטנקיהם לעבר שדות־הקרב בגולן ובסיני. רבים מהם עתידים היו להיהרג, או להיפצע פצעים קשים, עוד לפני תום היום הקדוש. במחקרים, שערכו אנשי מדעי ההתנהגות של צה"ל אחרי המלחמה, התברר, כי רבים מהלוחמים תיארו את המעבר החריף הזה – משלווה מוחלטת ללחץ קיצוני – כחווייה הטראומטית ביותר במלחמה. חלק ניכר מהתגובות הנפשיות יוחסו, במבט לאחור, לתמורה חדה זו.

★ **עוצמה** – במלחמת יום הכיפורים היינו עדים לריכוז של כל־ינשק ושל עוצמת־אש

★ **ביטחון־יתר** – מלחמות פרצו, בדרך כלל, אחרי תקופת "חימום": מתחים פוליטיים, איומים הדדיים וסכסוכים גוברים בין היריבים קדמו לפתיחת הלחימה המעשית. שלב ה"חימום" הזה מילא תפקיד פסיכולוגי חשוב: הוא סיפק את הזמן הדרוש ל"התעצמות" נפשית, שארווינג ג'ניס, חוקר מצבי הלחץ, כינה (1958), "מלאכת הדאגה" (The work of worrying).

ערב יום הכיפורים תשל"ד לא עסק איש בישראל ב"מלאכת הדאגה". את צה"ל ואת האוכלוסייה האזרחית בישראל אפינו אז תחושות חזקות מאוד של שלווה ושל ביטחון עצמי. עצם ממדיו של הניצחון הישראלי במלחמת ששת הימים (רק כחמש שנים וחצי קודם לכן) והחלטיותו והשטחים העצומים, שנוספו אז לישראל, חברו כדי ליצור את אוירת השלווה, ששררה בישראל בסתיו 1973. אווירה זו גרמה לחוסר נכונות עיקשת בקרב הממסד הצבאי ובקרב הממסד הפוליטי בישראל להאמין, כי ייתכן מצב, שבו ייקח העולם הערבי את היוזמה לידי, ויפעל נגד ישראל. יתר על כן, אווירה זו לא אפשרה אפילו את תחילתו של התהליך הפסיכולוגי, החיוני כל כך, של חרדה מקדימה, הקרוי "מלאכת הדאגה". נוכח העדר מוחלט של סימן כלשהו לסכנה ממששת ובאה, לא חוסנו הישראלים, ברוב שאננותם, מפני מתקפה ערבית, לא כל שכן בפני אסון לאומי.

בכל הנוגע לתכנון אש ארטילרית, יש לתכנן את האש המסייעת להתקפה כך שתשיג את מרב ההלם, יותר מאשר את מרב האבדות [דונלי, 1982, ע' 75].

הלם כזה אכן הושג בשעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים, הן בחזית הצפון והן בחזית הדרום באמצעות ההנחתות המאסיביות – הארטילריות והאוויריות – שהקדימו את התקיפה הקרקעית.

★ **איודאות** – "ערפל הקרב", אותם רגעים (ולעיתים שעות) בעיצומה של הלחימה, שבהם המצב אינו ברור, והדברים יוצאים מכלל שליטה, הוא אחד המקורות העיקריים לחרדה וללחץ. לרוב הלוחמים, הנמצאים בשדה הקרב, אין שום מידע על גורל הקרב, על מהלכו ועל תוצאותיו. בשעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים סבלו כמעט כל החיילים והמפקדים הישראליים מאיודאות מוחלטת בקשר להיקף ההתקפה, ליעדיה, למתרחש באזורים אחרים, לכמות הנפגעים עד אותה שעה, וכיוצא באלה. רבים דיווחו לאחר זמן, כי איודאות זו היתה הסיבה העיקרית לחוסר האונים, שאחז בהם באותן שעות. העדר המידע היה טראומטי עד כדי כך שקצינים אחדים, ובהם לוחמים מנוסים, איבדו כל תקווה להיחלץ מהמצב, ובוודאי שלא חשבו, כי יוכלו להפוך את הגלגל.

★ **כלליות האיום** – לחצי הקרב, חמורים ככל שיהיו, מתמקדים ב"כאן ובעכשיר" של החייל. תשומת-הלב של לוחם, הנתון תחת אש, ובייחוד במגננה, מופנית כולה להישרדותו, במסגרת קבוצתו הקטנה. ברגעים המפחידים האלה שום דבר אחר אינו קיים. אבל מלחמת יום הכיפורים יצרה אצל חיילים רבים מצב שונה: נוכח "ערפל הקרב" המוחלט בשעות הראשונות של המלחמה, ונוכח הגל המתפשט של שמועות אודות התקפות אויב על מטרות אזרחיות בלב ישראל, הפך האיום להיות כללי יותר, והחרדה מפוזרת יותר. אף ששיטת הגיוס של המילואים מחייבת התייצבות בנקודות ריכוז מסוימות מיד לאחר קבלת הצו, חשו אנשי מילואים רבים, כי הם קרועים לשניים: מצד אחד עמדה

חובתם להצטרף ליחידותיהם, ולחוש אל החזיתות, אך מצד שני ניצבה הדאגה למשפחותיהם, שנותרו בעורף וביישובים האזרחיים. בריונות, שנערכו אחרי המלחמה, מסרו חיילים רבים, כי מה שסייע להם להחליט בקשר למחלוקת הפנימית זו היה לא רק דחיפות הקריאה להתייצב, אלא גם הידיעה, כי בשעה שהם לוחמים בחזית יטפלו צוותים מיומנים בעורף. ידיעה זו הקנתה להם את הביטחון, ש"מישהו ידאג, ובתכליתיות, ליקרים לי, כשאני לא אהיה".

בסופו של דבר, הפתרון, שמצא חייל המילואים הישראלי למחלוקת פנימית זו בשנת 1973, היה, ללא יוצא מהכלל, להיענות לקריאה הלאומית, מעל ומעבר לאחריות האישית למשפחה. אלא שבין הלקחים, שהופקו אחרי המלחמה, נדלקה "נורית אזהרה", שאותה תה על הקונפליקט הפוטנציאלי, שבפניו עלול לעמוד כל מי ש"נקרא לדגל" במצבי אסון גדולים בעתיד.

התוצאות

★ **אבדות** – לבד ממלחמת העצמאות, שהיתה הארוכה במלחמות ישראל והכבדה ביותר באבדותיה, היתה מלחמת יום הכיפורים המהלומה הטראומטית ביותר לאוכלוסייה בישראל. רבים בישראל אמרו, כי זה היה "אסון דמוגרפי". בטבלה 1 מובאת הערכה של דפווי לגבי האבדות של הישראלים ושל הערבים במלחמת יום הכיפורים [ע' 609].

לנתונים האלה על כמות ההרוגים והפצועים יש להתייחס לא רק כאל תוצאה מפוכחת של מלחמת יום הכיפורים, אלא גם כחלק מהגורמים, שהכתיבו את הטראומה, שמלחמה זו הפכה להיות. וכך תיאר את הדברים טרור דפווי, חוקר המלחמות האמריקני:

איאפשר להפריז בחומרת ההלם הפיזי, שנגרם לאוכלוסייה בישראל – קרוב ל-3,000 הרוגים ויותר מ-11,000 נפגעים במלחמה בתוך תשעה-עשר ימי לחימה. הדבר דומה כאילו איבדה ארצות-הברית 132,000 הרוגים, או 543,000 נפגעים, בתוך

פרק זמן דומה במלחמת העולם השנייה. כיוון ... שסך כל האבדות [של האמריקנים] באותה מלחמה, בתקופה, המשתרעת על פני כ-1,370 יום, הסתכם ב-292,000 הרוגים וב-963,000 נפגעים, ההשלכה ברורה למדי. שיעור האבדות הישראליות במלחמת אוקטובר, יחסית לאוכלוסייה, היה גדול פי שלושים משיעור האבדות האמריקניות במלחמת העולם השנייה ... הישראלים [לא יכלו] לשאוב נחת מן העובדה, ששיעור אבדותיהם בשדה-הקרב היה פחות ממחצית מזה של אויביהם הערבים. במונחים של כלל האוכלוסייה, היה שיעור האבדות הישראליות גדול פי חמישה מזה של המצרים [דפווי, שם, ע' 603].

★ **התמוטטות יחידות** – במלחמת יום הכיפורים נהרגו, נפצעו, או נפגעו נפשית, לא רק לוחמים, כפרטים. האפקט המשולב של הפתעה, של עוצמה, של איודאות ושל כלליות האיום הביא גם להתמוטטות של יחידות שלמות. חלקן הושמדו כמעט כליל (כמו החטיבה המשורינית "ברק", שבלמה את המתקפה הסורית בדרום רמת-הגולן), והמוראל של יחידות אחרות ומוכנות הקרבית נפגעו כה קשה עד כי איאפשר היה לשגרן חזרה לקרב לפני תקופה מסוימת של התאוששות.

★ **נפגעים פסיכיאטריים** – בין עשרים ושלושה אחוזים [בלנקי, טיינר וסודץ, 1983] לבין יותר משלושים אחוזים [נוי, 1991] מכלל נפגעי צה"ל במלחמת יום הכיפורים, היו נפגעים פסיכיאטריים, או נפגעים של תגובות קרב. מלחמת יום הכיפורים היתה המלחמה הראשונה, שבה ספג צה"ל אבדות ניכרות כתוצאה מהלם קרב. כמות הנפגעים האלה במלחמות הקודמות של צה"ל היה נמוך עד כדי להפתיע, ולרוב לא ניתן להם שום טיפול מערכתי [לוי ואחרים, 1990]. תופעה זו יוחסה בחלקה לעובדה, שבכל המלחמות הקודמות יצאה ישראל כמנצחת, ולהוציא את מלחמת העצמאות, היו כל המלחמות האחרות מלחמות קצרות ושררה בהן אווירה ברורה של ניצחון (למשל,

מערכת סיני ומלחמת ששת הימים, שנמשכו כשבוע כל אחת). ההתפרצות הבלתי-צפויה של המלחמה באוקטובר 1973 העמידה חיילים רבים בצה"ל "בפני מצב חדש לחלוטין, שלא היו מוכנים לו כלל, ויצרה לחץ כבד על משאביהם להסתגל ולהתאים עצמם למצב." [סולברג, 1973, עמ' 529-524]. ואמנם, הגורם השכיח, שתיארו לוחמים רבים, כסיבה ישירה לחוויות הלחץ, שהתנסו בהן במלחמה זו, היה "המעבר הפתאומי ממצב של שלום למצב של מלחמה במלוא עוצה" [סולברג, שם, ע' 524]. מעניין למדי, כי מצב אחר, שגם הוא גרם, לדברי החיילים, לתגובות פסיכיאטריות, היה "המעבר הפתאומי מתקופה של שבועות אחדים של לחימה קשה מאוד לתקופת רגיעה יחסית, אחרי שהפסקת-האש נכנסה לתוקפה" [סולברג, שם]. מעברים פתאומיים כאלה נמנים, אפוא, עם הסיבות העיקריות לתגובות פסיכיאטריות בלחימה.

עם זאת, יש לציין, כי אחרי התקופה הראשונה של מבוכה רגשית, שאפיינה את היום-יומיים הראשונים למלחמה, הצליחו רוב הלוחמים להתגבר על חדרותיהם ועל ההלם הראשוני, ועלה בידם למלא את תפקידיהם בתכליתיות, ובמקרים רבים אף באומץ רב.

• **תגובות המפקדים הבכירים והמנהיגים הפוליטיים** – מעניין לבחון את התגובות של המפקדים הבכירים של צה"ל להלם הראשוני ולהפתעה, שחוללה מתקפת הפתע ביום הכיפורים. ככלל, הגיבו רוב המפקדים הבכירים בצה"ל בקוררוח וביעילות ראויים לשבח; אך היו גם חריגים מהכלל הזה. אחד המקרים, שזכה לאחר מכן לתשומת-לב רבה, היה האיבה, שהתפתחה בעיצומם של הקרבות בסיני בין שלושת המפקדים הבכירים ביותר בפקוד הדרום (אלוף שמואל גונן, אלוף אברהם אדן ואלוף אריאל שרון). המריבות בין שלושת האלופים האלה – שעוגנו בהבדלי אישיות ביניהם ובריבות פוליטית – החריפו עוד יותר עקב הלחצים והמתחים של הלחימה האינטנסיבית,

והגיעו לשיאן אחרי מתקפת-הנגד הלא-מוצלחת, שנקטעה באֶבָּה ביום השלישי למלחמה. מעולם צה"ל לא היה עד לוויכוח הרסני כזה בין מפקדיו הבכירים **בשדה הקרב**. אין ספק, הנסיבות הדרמטיות, שאפיינו את תחילת המלחמה, תרמו לתגובות ההרסניות הללו בקרב חבורה זו של קצינים מנוסים.

הלחץ הפתאומי הטביע את רישומו גם על ההנהגה הפוליטית. משה דיין, שר הביטחון, אדם בעל רקע צבאי ורקע מדיני מרשימים, היה אובד-עצות ב-48 השעות הראשונות למשבר. אחרי שסייר בטיסה בשתי החזיתות בשבעה באוקטובר בבוקר מיהר דיין בחזרה לתל-אביב, כדי לדווח לגולדה מאיר, ראש-הממשלה. לפי מקורות אחדים, היה דיין מדוכא מאוד, ואמר לה בזו הלשון:

גולדה, טעיתי בכל. אנו עומדים בפני שואה. נצטרך לסגת מהגולן... ובסיני... ולהיערך לקרב האחרון [הרצוג, 1975, ע' 116].

למרבה המזל, תחזיתו הקודרת מעולם לא התגשמה. אולם, התנהגות זו משקפת היטב את ההשלכות המכריעות של משבר פתאומי כזה על היכולת הקוגניטיבית של מקבלי החלטות בכירים.

תחזיות לעתיד

אחרי מלחמת יום הכיפורים עשו אנשי מדעי ההתנהגות בצה"ל ואנשי חיל הרפואה מאמץ מרכזי לנתח את הגורמים המקדימים השונים, שגרמו לריבוי הנפגעים הפסיכיאטריים במלחמה. הגורמים האלה, שאפשר לראות בהם חיזוי של התמוטטויות בקרב בעתיד, נחלקים לשלושה:

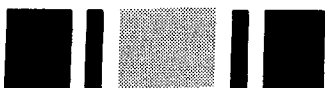
• **גורמי שדה-הקרב והתפקיד בקרב** – חריפות הלחימה ועוצמתה, ולא דווקא משכה, או הצטברותה על פני הזמן, הן שעמדו ביחס ישר להיווצרות תגובות הקרב. כמות נפגעי הלם הקרב בין חיילי צה"ל היה גבוה ביותר בשעות ובימים הנמרצים הראשונים למלחמה; כמותם גדלה שנית כעבור ימים אחדים, סביב התקפת-הנגד הישראלית, כאשר אש הארטילריה של האויב היתה מרוכזת מאוד. כעבור זמן

גדלה כמות הנפגעים בהלם קרב שוב – בזמן המעבר החד מלחימה עזה לתקופה של הפסקת-אש. הדפוס הזה מתגלה באופן ברור ביותר בתרשים 1, המתאר את התפלגות הנפגעים על פני ימי הלחימה.

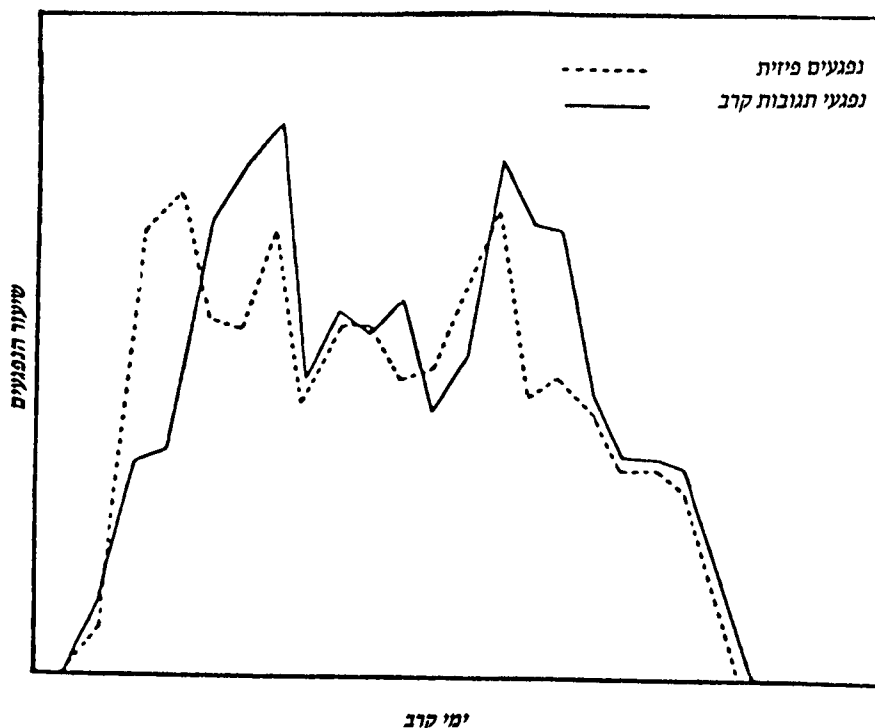
שכיחות הנפגעים הפסיכיאטריים השתנתה גם בהתאם לאפיוני הלוחמים. מכל היחידות הלוחמות, היה הלם הקרב נפוץ ביותר ביחידות השריון, כתוצאה מכך שהיחידות המשווריינות לחמו בקרבות העזים ביותר במלחמה וכיוון שהפגיעות בהן היו הדרמטיות ביותר (טנקים התפוצצו, ואנשי צוות נשרפו). בנוסף, חיילי מילואים נמצאו פגיעים יותר לסיכון של התמוטטות נפשית מאשר חיילים סדירים [לבב, גרינפלד וברוך, 1979] – כנראה, עקב גילם ועקב מצבם המשפחתי. ביחידות המסייעות וביחידות שירותים, שלא נחשפו לאש האויב בתדירות גבוהה, כמו היחידות הלוחמות, נמצא מחד גיסא שיעור נמוך יחסית של הרוגים ושל פצועים, ומאידך גיסא היחס הגבוה ביותר של נפגעים נפשיים לעומת נפגעים פיזיים. כמובן, הלא-לוחמים חסרים את ההכשרה, את הלכידות, את המנהיגות ואת הציפיות, המסייעות לצמצם את האימה הפסיכולוגית מן הקרב.

היבט נוסף של גורמי קרב הוא דרגתו של החייל. הנתונים ממלחמת יום הכיפורים מלמדים, כי הדרגה היתה גורם משמעותי בגרימת התמוטטות נפשית, או במניעתה, והדברים היו נכונים במיוחד לגבי הקצינים. בעוד שקציני צה"ל מיוצגים ייצוגית קיצוני בין הקרבנות, עקב חשיפתם התכופה לאש האויב, אין ספק, הם מהווים תת-ייצוג ברשימות הנפגעים הפסיכיאטריים. ניתוח של נתוני חיל הרפואה, שנאספו בעקבות מלחמת יום הכיפורים, מלמד, כי למרות שהקצינים היו 28.5 אחוזים מכלל הנפגעים פיזית, הנה בין הנפגעים הפסיכיאטריים הגיע חלקם לשלושה אחוזים בלבד.

• **גורמי הפרט** – אף לא אחד מהמחקרים, שנערכו אחרי מלחמת יום הכיפורים, הצביע בצורה חותכת על קשר ישר בין גורמי אישיות ספציפיים לבין תגובות פסיכיאטריות בקרב. עם זאת, צוינו כמה משתנים של רקע אישי, שיש להם קשר

תרשים 1: **התפלגות נפגעים פיזית** **ונפגעים פסיכיאטרית** **במהלך הקרבות** **במלחמת יום הכיפורים**

הערות

1. ציון התאריכים המדויקים לא הותר לפרסום.
2. הנתונים מבוססים על הממצאים של לבב, גרינפלד וברוך (1979), אנשי חיל הרפואה, שטיפלו בנפגעי הלם קרב במלחמה זו.

טבלה 1: הערכת אבדות במלחמת יום הכיפורים

(לפי דפווי, 1984)

ישראל	מצרים	סוריה	ירדן	עיראק	ערבים אחרים	ערבים סך-הכל	חיילים
12,838	5,000	3,100	28	218	100	8,528	הרוגים
18,800	12,000	6,000	49	600	300	19,549	פצועים
508	8,031	500		20	?	8,551	שבויים ונעדרים
840	1,100	1,200	54	200	?	2,554	טנקים ²
400	450	400		?	?	850+	נגמ"שים
?	300	250		?	?	550+	תותחים
	44	3		?	?	47	סוללות טילים נ"מ
103	223	118	21	30		392	מטוסים
6	42	13	?	?		55	מסוקים
1	10	5				15	כלי-שיט

הערות

1. למספרים הרשמיים, שמסרה ישראל, הוספו כעשרה אחוזים, כדי לבטא בקירוב את כמות הפצועים, שמתו מפציעה, ואת העובדה, שהנתונים הרשמיים בישראל אינם כוללים, כנראה, את הפצועים, שלא פונו מהתחנות לעזרה ראשונה ומבתי-חולים שדה.
2. טנקים, שהושמדו, או הוצאו מכלל פעולה ליום אחד, או יותר. דומה, כי הישראלים, למשל, הצליחו לתקן כ-400 מתוך הטנקים שאיבדו, ומופיעים בטבלה, ולהחזירם לשירות מבצעי. כן הצליחו לשקם כ-300 טנקים ערביים, שנפלו שלל בידיהם.

טבלה 2: גורמים, הקשורים ביחידה, כפי שהתנסו בהם שתי קבוצות של חיילים קרביים

(באחוזים)

הקבוצות		הגורמים
קבוצת הביקורת	נפגעי תגובות הקרב	
0	72	1. מוראל היחידה בזמן הלחימה נתפס על-ידם כנמוך
29	76	2. סבלו מבדידות
5	42	3. לא חשו אמון כלפי מפקדיהם הישירים
88	57	4. שירתו במלחמה ביחידתם המקורית
		5. החליפו צוותים במהלך הקרב (נותקו מצוותיהם המקוריים)
15	63	6. הביעו הערכה עצמית נמוכה לגבי הידע המקצועי הצבאי של עצמם
5	42	

כלומר, חיילים פגיעים ביותר להופעת הלם קרב – מייד, או מושהה – כאשר הם מתנסים בלחימה עזה, כאשר המוראל שלהם נמוך, כאשר הם סובלים ממתחים אישיים, או ממתחים משפחתיים, או כאשר הם מנותקים פיזית, או נפשית, מיחידותיהם האורגניות.

סיכום

מלחמת יום הכיפורים הביאה לתודעה של מפקדים רבים את מלוא המשמעות של הגורמים הפסיכולוגיים, של הגורמים הנפשיים ושל הגורמים הבין-אישיים, הפועלים בזמן לחימה אינטנסיביות. זו הפעם הראשונה, שרבים מהמפקדים האלה חשו, כי הם זקוקים לייעוץ מקצועי בנושאים הללו. כבר במהלך המלחמה היו כמה מקרים, שבהם התערבו פסיכולוגים צבאיים בנעשה, ויעצו למפקדים בתחומים הללו.

בעקבות הניסיון, שנרכש במלחמת יום הכיפורים, פיתח צה"ל מערכות מקצועיות,

עם היחידה, ועל הזדהות נמוכה עם מפקד יחידתם. רק עשירית מהאנשים בקבוצת הביקורת (אנשים שלא סבלו מהלם קרב), דיווחו על תופעה דומה [נוי, 1978].

מחקר אחר, שנערך בצה"ל, העלה ממצאים דומים [שטיינר ונוימן, 1978]. במחקר הזה השוו מדגם של 74 חיילי מילואים, שסבלו מתגובות קרב חריפות, או מושהות, עם קבוצת ביקורת, שהורכבה ממאה חיילים קרביים, שנבחרו באקראי מיחידות מילואים של הצנחנים. שתי הקבוצות נבדלו זו מזו בצורה בולטת בכמה וכמה משתנים, הנוגעים למוראל היחידה ולניסיונם ביחידותיהם.

כפי שאפשר להיווכח מטבלה 2, רבים מהסובלים מהלם קרב לא שירתו ביחידת המילואים המקורית שלהם, נאלצו להחליף צוותים, או שהיו להם יחסים לא-טובים עם חבריהם ועם מפקדיהם (שגרמו להם תחושת בידוד). הם דיווחו גם על מוראל נמוך ביחידה ועל הערכה עצמית ירודה כלוחמים. לעומת זאת, רבים מבין החיילים, שלא נפגעו נפשית, שירתו ביחידותיהם ובצוותיהם הרגילים, היו להם יחסים טובים עם חבריהם, הם נתנו אמון במפקדיהם, והיתנה להם הערכה עצמית גבוהה כלוחמים.

להתמוטטות בקרב. בחינה ראשונית של מדגם של חיילים, שסבלו מהלם קרב במלחמת יום הכיפורים, העלתה הבדל ברור במוצעי קבוצות האיכות (קב"א, המורכב, כידוע, מאינטליגנציה, מרמת השכלה וכי"ב) בין הנפגעים הפסיכיאטריים לבין הנפגעים פיזית: חיילים בקבוצות איכות (קב"א) נמוכות יותר היו פגיעים להתמוטטות פסיכיאטרית יותר מחיילים, שהשתייכו לקבוצות גבוהות יותר [לבב, גרינפלד וברוך, 1979]. ואכן, משקיפים זרים יודעים לציין: צה"ל מקפיד להציב את החיילים המוכשרים יותר, בעלי מנת המשכל הגבוהה יותר, לזרועות הלוחמות, על סמך ההנחה, כי אינטליגנציה היא תנאי להישדרות ולהצלחה בשדה הקרב המודרני, המורכב, המעורפל והמשתנה במהירות [מרלו, 1983, ע' 9].

בחינה מפורטת, במבט לאחור, של ארבעים מחיילי צה"ל, שסבלו מהלם קרב [נוי, 1978] חשפה עוד יותר את החשיבות של הרקע האישי. נמצא, למשל, כי שמונים אחוזים מהאנשים, שסבלו מהלם קרב, דיווחו על מצבי לחץ אישיים, או משפחתיים, לפני המלחמה, או במהלכה. נשותיהם של מחצית מאנשי הקבוצה היו בהיריון, או שילדו בשנה שקדמה למלחמה. 23 אחוזים מן המקרים דיווחו על מקרה מוות, שאירע לא מכבר במשפחה הקרובה. לחצים אישיים, או משפחתיים אחרים, הנוגעים לעניין, כללו נישואין טריים, נטילת משכבתא, הורים חולים, או אבדה אישית חמורה. על יסוד הממצאים האלה הסיקו, כי חיילים, שסבלו ממצבי מתח קודמים (או נוכחיים) בבינתם, או במשפחתם, היו פגיעים יותר להלם קרב.

★ **גורמים קבוצתיים** – מהמחקרים הפסיכולוגיים, שנערכו אחרי המלחמה, התברר, כי גורמים קבוצתיים, או גורמים הקשורים ליחידה, תורמים משמעותית להופעת נפגעים פסיכיאטריים. באחד המחקרים האלה התברר, כי ארבעים אחוזים מהאנשים, שאובחן אצלם הלם קרב, דיווחו על לכידות ועל גיבוש גרועים ביחידתם, על הזדהות מזערית, שהיתה להם

(סוף בעמוד 54)

Military Medicine, 143(12), 866-868.
Weisman, G. (1974). A psycho-social model for limiting mental reaction during stress, **The Israel Annals of Psychiatry and Related Disciplines**, 12 (2), 161-165.

Royal Army Medical Corps, 128, 72-78.

Dupuy, T.N. (1984). *Elusive victory*, Fairfax, VA: HERO Books.

Greenbaum, C.S., Rogovsky, I., & Shalit B. (1977). The military psychologists during wartime: A model based on action research and crisis intervention, **The Journal of Applied Behavior Science**, 13(1) 7-21.

Herzog, C. (1975). *The war of Atonement*, Boston: Little, Brown and Company.

Janis, I.L. (1958). *Psychological Stress*, New York: Wiley.

Levav, I., Greenfeld, H., & Baruch, E. (1979). Psychiatric combat reactions during the Yom Kippur War, **American Journal of Psychiatry**, 136 (5), 637-641.

Marlowe, D.H. (1983). *The manning of the force and the structure of battle: A V F, draft, men, women*, Unpublished manuscript, Walter Reed Army Institute of Research, Washington, D.C.

Noy, S. (1978, June). *Stress and personality as factors in the causality and prognosis of combat reaction*, Paper presented at the Second International Conference on Psychological Stress and Adjustment in Time of War and Peace, Jerusalem, Israel.

Noy, S. (1991). Combat Stress Reactions, in: R. Gal & A.D. Mongeldorff (eds.) **Handbook of Military Psychology**, New York, John Wiley & Sons, Inc.

Sohlberg, S.C. (1976). Stress experiences and combat fatigue during the Yom Kippur War (1973), **Psychological Reports**, 38, 523-529.

Steiner, M., & Neumann, M. (1978). Traumatic neurosis and social support in the Yom Kippur War returnees,

הלם קרב (המשך מעמוד 45)

המורכבות מצוותים של רופאים, של קציני בריאות הנפש (קב"נים) ושל אנשי מדעי ההתנהגות, שהוטל עליהם לאבחן תגובות פסיכולוגיות חמורות, העלולות להתעורר בקרב חיילים ובקרב מפקדים בימי מלחמה, למונען, ולטפל בהן. העקרונות המרכזיים של המערכות המקצועיות הללו ומבניהן תוארו במקומות אחרים [גרינבאום, רוגובסקי ושלטי, 1977; באב"ד וסלומון, 1978; וייסמן, 1974]. הם מבוססים, בדרך כלל, על לקחים, שנלמדו מניסיון העבר של צה"ל ושל צבאות אחרים, ומכוונים לתת מענה הולם לדרישות העתיד ולאיתגרי שדה הקרב העתידי.

הערות

1. ההפתעה לא היתה מוחלטת לגמרי, מפני שהמודיעין של צה"ל גילה סימנים של היערכות צבאית בחזית המצרית ובחזית הסורית. אולם, הסימנים האלה לא נחשבו רציניים דיים, וכמובן לא הובאו לידיעת הציבור.
2. ההבדל בנתונים בין הד"ח של בלנקי וחבריו לבין זה של נוי נובע מדיווחים סותרים של גורמים במפקדת קצין רפואה ראשי במועדים שונים.

מקורות

- לוי, ע', ויצטום א', גרנק, מ' וקוטלר מ' (1990), "תגובות קרב במלחמות ישראל 1973-1948" חלק ד': מלחמת ששת הימים, 1967. שיחות, כך ד', חוברת 3, עמ' 221-217.
- Babad, E.Y., & Salomon, G. (1978). Professional dilemmas of the psychologist in an organizational emergency, **American Psychologist**, 33(9), 840-846.
- Belenky, C.L., Tyner, C.F., & Sodetz F.J. (1983). **Israeli battle shock casualties: 1973 and 1982** (Report No. 83-4) Washington, D.C.: Walter Reed Army Institute of Research.
- Donnelly, C. (1982). The Soviet attitude to stress in battle, **Journal of the**